

Сбітнєва О.Ф.

## РОЗВИТОК ЕСТЕТИЧНИХ ПОТРЕБ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА ХОРОВИХ ЗАНЯТТЯХ

Естетичне виховання в науковій літературі розуміють як процес формування цілісного сприйняття і розуміння прекрасного у мистецтві та дійсності, при цьому підкреслюється, що здатність особистості до творчого самовиявлення вимагає свідомого, цілеспрямованого і систематичного розвитку. Завданням естетичного виховання є не тільки розвиток всіх форм естетичної свідомості, розширення художнього сприйняття, а й організація людських почуттів, включення категорій естетичного рівня в алгоритм власної діяльності. Естетичне виховання повинно проникати в усі сфери дитячого життя, забезпечуватися багатством і різноманітністю засобів виховання.

Найважливішим показником естетичного і культурного розвитку особистості є естетична свідомість. Естетична свідомість в науковій літературі розглядається як найбільш давня і універсальна форма духовного світу людини. У останні десятиріччя питання естетичної свідомості розроблялися у наукових дослідженнях Г. Апресян, О. Арнольдова, В. Асмуса, М. Бахтіна, Д. Беста, О. Бурова, М. Відгофа, Е. Гудмена, І. Джидарьян, Т. Домбровської, А. Зись, І. Зязюна, М. Кагана, Н. Киященко, Є. Крупник, Д. Кучерюк, О. Ларміна, Л. Левчук, В. Лисенкової, В. Личковах, В. Михальова, В. Мозгот, О. Оніщенко, В. Орлова, Є. Олесіної, В. Панченко, Л. Печко, Р. Рогової, В. Самохвалової, Л. Столович, О. Семашко, Є. Соколова, Є. Торшилової, Є. Фельдмена, Є. Шапінської та інших.

Структуру естетичної свідомості, існування суспільної та індивідуальної свідомості науково обґрунтували у своїх дослідженнях О. Колесникова, В. Лозовий, Н. Чібісова, О. Шила. До структури естетичної свідомості, яка є результатом розвитку естетичної культури і одночасно її вираженням, Д. Кучерюк, Л. Левчук, О. Оніщенко, В. Панченко відносять: почуття, смак, ідеал, потребу, наголошуючи при цьому на важливості естетичних відчуттів, що характеризують рівень соціалізації особистості, її потреби, ціннісні орієнтації.

Естетична потреба пов'язана з усіма компонентами естетичної свідомості, але, в той же час, є спрямовуючим фактором особистості до естетико-культурного самовдосконалення. Потреба входить у структуру особистості і свідомості, дозволяє простежити процес становлення і розвитку суб'єкта естетичної діяльності як продукту культури суспільства. Естетичні потреби особистості обумовлюють різноманітні види художньо-естетичної діяльності, виконуючи важливу мотиваційну роль, вони переживаються і усвідомлюються особистістю як потяг до мистецтва та намагання творити естетичні цінності. Структура художньо-естетичної свідомості є результатом розвитку естетичної культури і одночасно її вираженням, а компоненти художньо-естетичної свідомості – естетичне почуття, смак, ідеал, потреба, з одного боку стійкі, а з іншого – мобільні та можуть змінюватися. Такої думки дотримувались В. Бутенко, І. Герасимова, С. Дементьєва, Т. Зайцева, А. Комарова, О. Куревіна, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Олексюк, О. Ростовський, О. Рудницька та інші.

Мета цієї роботи - розгляд питань розвитку естетичних потреб молодших школярів в процесі шкільної хорової діяльності.

Розглядаючи проблему активізації творчої діяльності учнів молодших класів як засіб формування естетичних потреб Л.Коваль та О.Крамчанінова приходять до

висновків, що розвиток культурних потреб відбувається не стихійно, а являє собою динамічний і керований процес. Естетичні потреби є результатом розвитку всієї культури суспільства, а з другого — самі визначають розвиток цієї культури. Естетичні потреби дитини полягають в прагненні сприйняття в конкретно-чуттєвій формі тих явищ, що органічно пов'язані з її життям, запитами, з тим, що хвилює її викликає глибокі емоції. Активізація їх засобом пробудження творчої діяльності на хорових заняттях набуває особливого значення, адже заняття співом приводять в дію всю систему емоційного, конкретно-образного мислення. Звертаючись до почуттєво-емоційної сфери, художні образи дитячої хорової музики сприяють виникненню глибоких естетичних співпереживань, які в подальшому впливають на поведінку [1].

Діти молодшого шкільного віку відрізняються несформованістю пізнавальних процесів, нерівномірністю розвитку мислення, що виявляється і на заняттях хору. Важливою метою в естетичному вихованні є формування в дітей потреби аналізування при сприйманні музичного вокально-хорового матеріалу. Частіше діти задовольняються найзагальнішими відповідями, залишаючись на поверхні усвідомлення музичного образу вокально-хорових творів. Значним фактором формування музичних потреб є уміння концентрувати увагу, уміння зосередитись у процесі роботи, адже саме стійка увага лежить в основі мислення і інтересів.

З метою формування музичних потреб у молодших школярів на хорових заняттях слід використовувати методи і прийоми роботи, основані на емоційному впливі дитячого хорового мистецтва на особистість. Яскраві художні образи різнохарактерних дитячих пісень повинні викликати у дітей емоційний відгук. В процесі формування музичних потреб слід розвивати в дітях навички музичного мислення, щоб не тільки емоційно, але й свідомо діти могли сприймати і виконувати твори. Для цього слід вчителю розробляти відповідні творчі завдання, метою яких є емоційно-свідомого ставлення до хорового твору, вміння слухати і усвідомлювати, аналізувати і оцінювати зміст пісень.

Допомогти молодшим школярам сприймати художні образи дитячих хорових творів повинно вміння аналізу засобів музичної виразності (мелодія, ритм, тембр, динаміка). Підготовка дітей до сприймання й оцінки творів вимагає вступного слова вчителя а його обсяг, зміст і форма визначаються специфікою стилю і жанру музичного твору, рівнем підготовки дітей. Однак обов'язковою умовою проведення такої бесіди є строга систематизація теоретичних відомостей, які даються учням. Учитель повинен побудувати свою розповідь так, щоб підкреслити найважливіші критерії естетичної цінності музики — ідейно-емоційний зміст, характеристику музичного образу, особливості форми твору — і підвести школярів до їх свідомого засвоєння. Усе це допоможе сформувати у дітей “модель оцінного судження”, на яку можна спиратися у процесі самостійної оцінної діяльності. Чим складніший музичний твір, чим менш конкретно виражено у музичній мові його образний зміст, тим повніше вчитель повинен розкривати його художнє багатство та окремі виражальні особливості музичної мови. У процесі аналітичного розбору музичних творів діти під керівництвом вчителя вчать помічати найдоступніші виражальні засоби, що розкривають зміст твору, визначати особливості музики, настрої та почуття, якими вона пройнята.

На хорових заняттях з молодшими школярами учитель спочатку сам характеризує вокально-хоровий твір, оскільки дітям це ще важко зробити. Однак поступово він повинен різними засобами активізувати увагу, мислення, образне сприймання школярів, надавати їм більше творчої самостійності, можливості самим характеризувати той чи інший твір. Такий розбір музичних творів спонукає дітей уловлювати сутність музики і водночас усвідомлювати джерела своїх вражень, ті компоненти музичного матеріалу, які викликають різні асоціації.

Добре, коли вчитель порівнює відповіді, при цьому не слід обмежувати дитячу фантазію, емоційно-образне сприймання музики, асоціації, які вона викликає.

Нарівні зі свідомістю великого значення набуває й емоційність сприймання музики. Б.Теплов стверджував, що сприйняття музичного мистецтва повинно починатися з почуття, без нього воно стає неможливим: „У музиці ми через емоцію пізнаємо світ” [5, с. 23]. Щоб в учнів склалася певна думка про музичний твір, вони повинні пережити його. Учителю у процесі бесіди слід створити емоційну атмосферу, активізувати емоційне сприймання дітей. Доповнюючи музику яскравими та образними поясненнями, вчитель може навести доступні для дитини життєві і художні асоціації, широко використати зіставлення та порівняння різних творів мистецтва, що дозволяє підкреслити різноманітність художніх образів. (можна запропонувати розглянути картини та інше. Засвоєнні поняття про сутність естетичної цінності можуть стати особистісними переконаннями, стійкими оцінними принципами, якщо вони формуються на основі живого, активного сприймання, безпосереднього спілкування з художніми творами. Кваліфіковані пояснення вчителя, що точно й гнучко аналізують образну структуру, можуть вплинути на сприймання дітей, допомогти їм розібратися у художніх якостях твору лише за умови, коли вони поєднуються з ілюстрацією самого музичного матеріалу. Важливо, щоб виконавська інтерпретація точно відповідала кваліфікованим поясненням вчителя, словесній характеристиці особливостей художнього образу, підтверджувала її. А теоретичні знання допомагають пояснити учням особливості музичної мови: мелодії, темпу, сили звучності, звучання регістрів та ін. Дитяче хорове виконавство, виразність якого досягається лише тоді, коли учень глибоко відчуває та розуміє ідейно-емоційний зміст твору, виховує вміння розкривати своє ставлення до музики.

Звучання музики є необхідним матеріальним середовищем, яке збуджує діяльність слухової системи і викликає музичне переживання, має емоційний характер, але тільки емоціями не обмежується, музика впливає всебічно: і на волю, і на мислення, і на логічне почуття; у сфері естетичної свідомості виступає відчуттям форми, яка передбачає здібності сприймати структурну організацію художнього твору, його досконалість.

Усвідомлення дитиною емоційного змісту твору здійснюється не тільки у процесі слухання і виконання творів, але й за допомогою слова і візуально. Саме таке поєднання створює можливість формування усвідомлених музичних потреб. При розучуванні твору вчитель може надати дітям (на дошці, за допомогою технічних засобів, або плакатів декілька словесних характеристик хорової пісні, наприклад: весела, сумна, рухлива, життєрадісна, похмура, повільна і таке інше. Учні поступово усвідомлюють емоційно-сміслові характеристики та поступово буде збільшуватися їх кількість, одночасно будуть ускладнюватися і творчі завдання на розвиток аналізу музичної мови пісенних творів.

Емоційне сприйняття дитячої хорової музики розвивають різноманітні завдання, наприклад, визначення настрою пісні, порівняння характеру пісень, їх художніх образів, які можуть бути контрастні за характером, виявлення зміни ритму, темпу, динаміки, ладу та інші. За допомогою порівняння і узагальнення ми зосереджували увагу дітей на сприйнятті засобів виразності. Використовували ігрові моменти, які сприяли створенню ситуацій, спрямованих на активізацію музичних потреб. Наприклад, прослухавши українські дитячі пісні “Косарі” та “Зацвіла в долині”, далі пропонуємо дітям визначити характер цих пісень та виконати пластичні рухи. Після виконання таких завдань рухи дітей стають більш осмисленими та адекватними характеру і образу творів, посилюється емоційний відгук на музику. Діти вчать також висловлювати свої враження і думки про характер творів. Поступово завдання ускладнюються, дітям не

повідомляється назва творів, на основі відповідей і рухів робляться висновки про усвідомлення твору дітьми.

Яскравий слід залишають у свідомості учнів та впливають на формування естетичних потреб молодших школярів традиційні свята — День Букваря, Свято віршів і пісень, вони створюють естетичний клімат, який формує естетичне ставлення до дійсності. Засобами активізації естетичної діяльності є різноманітні форми творчого змагання — фестивалі мистецтв, огляд юних талантів.

Метою творчих завдань є відчуття школярами радості від творчості, бо з нею пов'язана емоційна чутливість до музики. Хоча хорові заняття виступають колективним видом дитячої музичної діяльності, важливо на заняттях хору створити умови для творчого виявлення кожній дитині, незалежно від її можливостей. Творча діяльність повинна пронизувати все заняття, всю його структуру. Метод дитячої творчості повинен гармонійно входити в процес навчання. Окрім співу він не виключає пояснення, розповідь, ілюстрацію. Завдання цього методу полягає саме в тому, щоб допомогти учням самостійно оперувати знаннями, уміннями і навичками. При співі, наприклад, можна запропонувати учням проплескати ритм пісні та ін. Вищий етап творчості — це створення творчих вокальних імпровізацій.

Прагнення до вираження себе в поезії, музиці, образотворчому мистецтві закладене в основі дитячої психіки: бажаючи створити щось своє учень по своєму переробляє одержану інформацію. Метод творчої імпровізації допомагає розвинути естетичний смак учнів, здатність гостріше реагувати на прекрасне. І серед простих видів репродуктивної творчості теж може бути елемент творчості. Досвід впевнює, що імпровізаційні вміння розвиваються успішніше, коли йти до хорової музики через поезію. Спочатку учні висловлюють свої думки прозою, пізніше — починають створювати вірші. Найвищий етап — створення музики — є найскладнішим, тому що окрім здібностей необхідна творча уява. Творча діяльність таким чином є одним з шляхів формування естетичних потреб.

Одним з важливих чинників у розвитку естетичних потреб на хорових заняттях є використання такого виду музичної діяльності як гра на простих музичних інструментах, завдяки чому можна створювати інструментальне супроводження при співі. З цією метою можливо використовувати барабани, трикутники, хроматичні сопілку та інші інструменти. Наприклад, завдяки простій конструкції легко навчитися грати на сопілці, яка має чудове темброве забарвлення. Невпізнаним стає хорове заняття, коли діти починають грати. Використання такого виду музичної діяльності на занятті хору молодших школярів створює емоційні ситуації творчості, сприяє поліпшенню знань з музичної грамоти, адже кожен ритмічний рисунок, кожна мелодія міцно закарбовуються в дитячій пам'яті. Становиться можливою самостійна музична підготовка вдома.

О.Рудницька піднімала питання про зацікавлення дітей музикою, необхідною у розвитку особистості. Вона прийшла до висновків, що музично-естетичне виховання слід направляти на розвиток у школярів здібності глибоко засвоювати і переробляти музичну інформацію, правильно визначати справжні цінності музичного мистецтва, самостійно аналізувати й творчо оцінювати їх. В основі сприймання творів мистецтва, наголошувала дослідниця лежать бузпосередній емоційний відгук, відчуття і переживання, що виражаються в інтуїтивній оцінці — подобається чм “не подобається”. Розвинена естетична оцінка художньої творчості потребує глибокого усвідомлення своїх почуттів, вміння пояснити емоційне ставлення до твору з позицій певних естетичних поглядів й уявлень про мистецтво. Для розвитку оціночної діяльності у молодшому віці великого значення набувають зорові уявлення. В учнів початкових класів переважає конкретне, наочно-образне мислення, тісно пов'язане з їх життєвим досвідом. Дітям цього віку доступніша музика, яка відображає близький дитячій свідомості світ іграшок, живої природи, казок. Саме такими є твори, які написані для дітей.

Підготовка дітей до сприймання й оцінки творів вокально-хорових творів вимагає вступного слово вчителя, його обсяг, зміст і форма визначаються специфікою стилю і жанру твору, рівнем підготовки дітей. Однак обов'язковою умовою проведення такої бесіди є строга систематизація теоретичних відомостей, які даються учням. Учитель повинен побудувати свою розповідь так, щоб підкреслити найважливіші критерії естетичної цінності музики — ідейно-емоційний зміст пісні, характеристику музичного образу, особливості форми твору — і підвести школярів до їх свідомого засвоєння. Усе це допоможе сформувати у дітей “модель оцінного судження”, на яку можна спиратися у процесі самостійної оцінної діяльності. Чим складніший музичний твір, чим менш конкретно виражено у музичній мові його образний зміст, тим повніше вчитель повинен розкривати його художнє багатство та окремі виражальні особливості музичної мови. У процесі аналітичного розбору музичних творів діти під керівництвом вчителя вчать помічати найдоступніші виражальні засоби, що розкривають зміст твору, визначати особливості музики, настрою та почуття, якими вона пройнята.

На якість формування естетичних потреб молодших школярів в педагогічному процесі, на думку багатьох вчених, впливають естетико-художня і етична цінність вокально-хорових творів, їх відповідність віковому рівню естетичної свідомості (смаків, почуттів, оцінок та ін.), та методи освоєння.

На жаль, в сучасній школі можливості дитячої хорової музики в естетичному вихованні школярів не використовуються в повній мірі. Це проблема, яка потребує значної уваги у XXI столітті, коли значення естетичного розвитку дитячої особистості ні в кого не викликає сумнівів. Сучасна українська школа потребує нових підходів у музично-естетичному навчанні і вихованні школярів, спрямованих на формування потреб у спілкуванні з мистецтвом.

#### Література

1. Коваль Л. Г. **Воспитание чувства прекрасного** / Л. Г. Коваль. – К.: Радянська школа, 1983. – 120 с.
2. Кабалевский Д. Б. **Воспитание ума и сердца: Кн. Для учителя.** / Д. Б. Кабалевский. – М.: Просвещение, 1984. – 206 с.
3. **Педагогика искусства: современные тенденции развития, история, опыт** // Сб. статей по материалам II Международного научно-практического форума (19-21 ноября 2013 г. - М.: ИХО РАО, 2013.
4. Струве Г. А. **Школьный хор.** - М.: Просвещение, 1981.
5. Теплов Б. М. **Психология музыкальных способностей** // Теплов Б. М. Избранные труды: в 2 т. – М.: Педагогика, 1985. – Т.1. – 328 с.
6. Рудницька О. П. **Восприятие музыки и педагогическая культура учителя** / О. П. Рудницька. – К.: КГПИ, 1992. – 96 с

В статті досліджується проблема розвитку музично-естетичного виховання молодших школярів на хорових заняттях. Естетичні потреби є важливим компонентом музичної свідомості дітей, які не розвивається стихійно, а потребують уважного педагогічного керування з боку вчителя. Активізація творчої діяльності учнів молодших класів виступає важливим засобом формування естетичних потреб. Творча активність молодших школярів не приходять сама по собі, вона формується та розвивається тільки в музичній діяльності. Активність творчої діяльності на уроці, якість засвоєння школярами набутих знань знаходяться у прямій залежності від організації уваги, яку повинен підтримувати мудрий педагог. Важливим методом розвитку музичної грамотності буде застосування в роботі елементів проблемного навчання. Накопичення музичних вражень здійснюється в

різних формах хорової діяльності – хорових заняттях, підготовкою до концертів, слуханні та аналізу дитячих пісень, інсценіровки пісень. В творчій роботі з дітьми слід використовувати різноманітну класичну, сучасну та народну музику з яскравими музичними образами. Діти повинні захоплюватися музикою, виявляти інтерес до мистецтва взагалі. Створення емоційних ситуацій за допомогою розповідей вчителя про музику буде сприяти розвитку здібності глибоко засвоювати і переробляти музичну інформацію, правильно визначати справжні цінності музичного мистецтва та самостійно аналізувати й творчо оцінювати їх.